

МИ ОБЈАШЊАВАМО РЕЧИ ДОК РЕЧИ ОБЈАШЊАВАЈУ НАС

(Речи под лујом. Зборник радова о лексици српској језика,
уредник Рајна Драгићевић, Београд: Танеси, 2016, 159 стр.)

Речи под лујом јесте зборник радова посвећених лексици српског језика који се састоји од текстова писаних за „Политику”, како би се шира публика упознала с новијим резултатима истраживања које на овом пољу доносе докторанди проф. др Рајне Драгићевић с Филолошког факултета Универзитета у Београду, листом сарадници Института за српски језик САНУ. Професорка Драгићевић је и уредница издања, као и аутор неколико од 36 текстова у књизи. Остали аутори су, редом којим су њихови радови представљени: Неђо Јошић, Марија Ђинђић, Маријана Богдановић, Данијела Радоњић, Наташа Миланов, Слободан Новокмет, Јована Јовановић, Драгана Цвијовић, Милица Стојановић, Весна Николић, Ана Миленковић, Милена Јакић и Вања Миљковић. Већина аутора има по два текста, али неки, попут Јоване Јовановић, Марије Ђинђић и саме уреднице имају и више њих.

Текстови су кратки – најчешће не дужи од две странице – и питки, али им не мањка информација. Стил је уједначен, али се и уочава печат сваког од аутора, док је труд око тога да се ова проблематика приближи и широј публици видан, у најбољем смислу. Теме су неке које су и „обичним” људима падале на памет – колико турцизама имамо, која су то српска јела, шта значи нека фраза, зашто некога зовемо лавом, какво је богатство наших назива и израза, како изражавамо емоције путем речи?

Књига се брзо чита у целисти, али може се читати и на прескок – ако би неко био заинтересован за одређену тему или ако би брзо хтео да се упозна с неком занимљивошћу – што је добро и за ученике, а и њихове наставнике. Нека питања која чланци покрећу могу бити инспиративна за расправе на часу, пројекте и задатке који би се могли задржати у оквирима учионице, али и развити ван ње, у нека сопствена изучавања

* ana.petrovic@uf.bg.ac.rs

разних слојева језика – и за децу и за предаваче. Књига *Речи њод луџом* би сигурно била и добар поклон (ако школа има ту традицију) на крају школске године за ученике који су се посебно занимали за језике. Сваки од њих ће зацело наћи бар неки рад и бар неки приступ који ће га привући и потом увући у дубље размишљање о ономе што је изложено.

Има више лексиколошких или лексикологији блиских приступа питањима којима се радови баве – ту су они посвећени одређеним временским слојевима лексике, или неким карактеристичним позајмљеницама, или тематским скупинама; они посвећени фразеологији; они посвећени творби; они који се баве полисемијом; они који лексички прилазе из угла когнитивне лингвистике. Сви нуде стручне, али не и сувопарне анализе у својој области, но оно што је најбоље јесте то што се, поред лингвистике, у њима види и повезаност са разним нелингвистичким сферама: географијом, политиком и друштвеном историјом, биологијом и екологијом, ликовном уметношћу, уметничком и народном књижевношћу, кулинарством. Отвореност према разним дисциплинама јесте једна од ствари које лингвистику, и посебно лексикологију, чине тако бескрајно занимљивом и неисцрпном. С друге стране, видљива је и окренутост ка човеку самом, чији је језик најкомплекснији изум, стваран и развијан генерацијама, да изрази нас и оно што јесмо.

Нема „званично” омеђених целина, али се у књизи издваја, у зависности од области интересовања сваког од аутора, више различитих тема, које се ипак лако надовезују једна на другу. Док се текстови докторанада тичу проблема у додиру с њиховим докторским тезама, текстови уреднице издања пружају увид у неке шире теме: историју, политику, глобализацију, моду у језику и у науци. После уводне речи, прва група њених чланака тиче се историјске лексике и лексике у историји. *Речник мали* непознатог аутора, први пут издат 1793. године, показује шта је Србима у јужној Угарској, новој средини, било важно, као и какви су односи владали у друштву (жене су биле подређене, а требало се додворити мађарској и немачкој господи). Види се и како се материјална култура мењала кроз, рецимо, списак одевних предмета, али се примећује и где је речник састављан и како се сам језик мењао кроз то што су пре навођене речи *дшџи* него *кћи*, *фуруна* него *џећ*, *лжица* него *кашика*.

Затим следи неколико радова о познатима и њиховом погледу на свет, уочљивом у њиховом речнику чак и у релативно ограниченим корпусима. Текст о Вуку релативизује, али не умањује његов допринос развоју српског језика. Посебно је интересантна прича о Савки Суботић,

супрузи Јована Суботића. Путем језика једног њеног предавања може се доста закључити о вредностима и стилу њеног времена, као и о другачијим односима који су владали (људи у Бечу су *ми* : они у Србији су *они*, непознати суседи). Последњи чланак из те групе говори о малом речнику који је саставио Иво Андрић, кроз чијих се 656 јединица може наслути природна разговорног језика Београда (а можда и Сарајева) између два рата. Последњи текст у тој „историјској” групи највише тера на размишљање јер је посвећен томе како су се не само лексика већ и језик Косова променили од објављивања Елезовићевог *Речника косовско-мешохиској дијалекта*, за који је грађу сакупио у периоду од 1902. до 1928. године. После краћег излагања о лексици самог речника, уредница цитира Митра Пешикана, познатог лексикографа, који позива на богаћење изражајног фонда захватањем из ризнице постојећих речи. Сви чланци показују језик који није статичан, језик у развоју, што одудара од слике која се понекад може током школовања стећи, и указују на могуће даље правце за истраживања – богатство које постоји у архивима и народним говорима. Историја – општа и лична – може се видети кроз речи.

На то се калеме текстови о називима за воће Неђе Јошића, који нас подсећају на језичко, али и природно богатство и биодиверзитет ових простора. Ту су (биле): *џешировача*, *будимка*, *џамуклија*, *лубеничарка*, *мирисавка*, *жушуља*, *илифанка*, *мезевка*, *ајгара*, *кајзерка*. Међу лексемама има и наших и страних, као што и међу воћкама има аутохтоних и калемљених или увезених, али однос према различитим позајмљеницама и ономе што оне симболизују приметан је и у избору лексике самог рада: воћке с истока су *калемљене* на домаће, што је органски процес, релативно природан, и осећа се жалост што оне нестају. Насупрот њима, данас је ту *џоилава* назива страног порекла, који долазе с јабукама које стижу уцело из увоза, који је свршен чин.

Речи које су раније биле у много чешћој употреби јесу и турцизми, којима се бави Марија Ђинђић. Своја разматрања почиње текстом о самом термину *џурцизам*, иза којег се крију позамљенице и из турског, и из арапског, и из персијског језика (па чак и, посредно, грчког). Та изузетно бројна група позајмљеница је продрла у скоро све лексичке домене, ушла у устаљене изразе, и чак утицала на творбу у српском језику, али нам ауторка скреће пажњу и на мање познато: турски има србизме (*çeşt* = „гозба”, *şubara*, *piva*), а српски је чак неко време био и један од дипломатских језика Порте.

После текста-беочуга Рајне Драгићевић посвећеног томе шта фразе – устаљени језички изрази – говоре о нама самима, Маријана Богдановић кроз своја два текста наставља с изучавањем те теме. Други текст се бави изразима попут *обраши зелен босиан, ићи као (х)алва* и *месити турабије*, којима се људи служе чак и кад не знају тачно значење речи које су у њиховом центру. Мада нам се чини да су говорници савременог језика ипак упознати с тим каква је то посланица алва, то је добар увод и у чланак Данијеле Радоњић. Она пише о важном делу свакодневице, који је врло занимљив многим – и који, чини се, уме да узбурка страсти кад се о томе поведе прича – српској кухињи и пореклу (имена) јела у њој.

Следи неколико текстова о вишезначим речима, тј. полисемији. Наташа Миланов показује на шта се све може односити придев *оштар*, а Слободан Новокмет говори о вишезначности лексема које означавају животиње, као и о другачијем погледу на исте животиње у различитим културама, чиме и нама и нашим ученицима отвара нека нова гледишта. Ова два чланка су методички битна јер раздвајају уверење, које нажалост неки наставници имају и заговарају, да речи имају ограничено значење (или: да им значење треба ограничити)¹.

Језик, наравно, изражава разне особине људи – и добре, и лоше. Кад је о ускоумљу реч, кроз лексеме можемо видети и стереотипе или негативне конотације које говорници одређеног језика имају о неким појавама и особама, што у пет чланака – кроз речи попут *бабускара* и *шиква* – описује Јована Јовановић. Методички је врло важно то што ауторка посебно истиче разлику између деминутива и хипокористика. Они се скоро увек у школи уче заједно, чиме се две категорије – творбена и значењска – укрштају и гради се погрешан утисак да ће деминутиви бити хипокористици, а аугментативи пејоративи, и обрнуто. То како контекст и субјективна оцена утичу, прво, на избор лексема, а потом и на њихово значење може се видети у чланку Драгане Цвијовић о збирним именицама за социјалне групе, а с негативном конотацијом – *млађарија*, *балавчаг*, *малоџрађанштина*. Речима карактеристичне творбе, али овај пут конотационо необележеним, бави се Милица Стојановић. Она пише о глаголима необичним са становишта творбе, онима који имају више префикса: *испрејродавати* или *йојочекаши*. Кроз те периферне појаве

¹ Може се чути да се људи не могу везивати за нешто, него да се везују само пси; да се људи не могу слагати, него само цигле; да тротоар не може бити мокар јер се нико није по њему помокрио; да се књиге не читају јер не могу да читају саме себе, и томе слично.

назиремо границе до којих језик и његови говорници могу да иду у свом стваралаштву.

Весна Николић указује на значај *куће* за српску културу, видљив из мноштва лексичких јединица које у свом центру, на овај или онај начин, имају ту реч, али се осим овоземљаским и домаћим бави и оним што је небеско, библијско – изразима *иасџи с неба*, *ираџи руке*, *на седмом (деветом) небу*, *одвојиџи кукољ од жиџа*.

Уредница још једном даје неколико занимљивих примедби, обраћајући пажњу на важне моменте глобализације. У данашњем брзом свету стварају се *једнодневне речи* (*балконинџи*), као и оне које можда нису баш толико пролазне, али одсликавају одређену друштвену моду (*селфи*, *фотобомбинџи*, рус. *Крымнаш*). Све је повезано и с политиком јер кроз измаглицу *вејџа* свет можда и не примети нешто заиста битно.

Књигу затвара група чланака посвећених емоцијама аутора Ане Миленковић, Милене Јакић и Вање Миљковића. Они нам показују како се уплашен и плашљив човек разликују, али и како страх и храброст не могу једно без другог, а како нам и љубав и мржња замагљују поглед.

Зборник показује још једну добру страну језика: то што он – иако има своја правила – није строго одређен, већ се у сваком тренутку развија како би се прилагодио потребама заједнице која га користи, активирајући своје разне скривене потенцијале. Та његова особина је једна од, некад више а некад мање, видљивих нити које се провлаче кроз читаву књигу. Можда одређене лексеме застаревају, али неке развијају нова значења, а појављују се и потпуно нове речи како би изразиле све што нам је, као говорницима, битно.

Речи њод луйом по свом захвату и приступу јесте једна књига широким погледа, разноврсна по тематици и прилазима, стручна а доступна. Својим текстовима она читаоцу приближава не само науку о језику већ многе науке – и друштвене, и природне. Даје нам једну слику света који се, као и језик, (стално) мења – на разним нивоима, у разним сферама људског деловања. Видимо језик као израз појединачног и општег, унутрашњег и спољног, а кроз њега и богатство могућности људског ума. Ова занимљива књижица може свима пружити инспирацију и нагнати ум на даља размишљања.

